

MERSİN ÜNİVERSİTESİ KİLİKIA ARKEOLOJİSİNİ ARAŞTIRMA MERKEZİ

MERSIN UNIVERSITY PUBLICATIONS OF THE RESEARCH CENTER OF CILICIAN ARCHAEOLOGY

KAAM
YAYINLARI

OLBA
VII
(Özel Sayı)

İçindekiler/Contents

Fikret K. Yegül <i>Closing Remarks on the III. International Symposium on Cilician Archaeology, 1-4 June 2002</i>	1
Ahmet Ünal <i>Hititler, Akdeniz ve Liman Kenti Ura</i>	13
Emanuela Borgia <i>Archaeology in Cilicia in the Ancient Travellers' Notes</i>	41
Sabine Fourier <i>Cyprus and Cilicia in the Iron Age : a Review of the Evidence</i>	79
Serra Durugönül <i>Archaic Cypriote Statuary in the Museum of Adana</i>	93
Ahmet Kaan Şenol-Gonca Cankardeş Şenol <i>Commercial Ties of Cilicia by Means of Hellenistic and Roman Amphorae</i>	119
Emel Erten <i>Glass Finds From OLBA Survey-2001</i>	145
İsa Kızıgut <i>Silifke Müzesi Bronz Heykeltçiklerine Yansıyan Kilikya Tanrıları</i>	155
Marion Meyer <i>Divinities and their Images. Phenomena of Acculturation in Smooth Cilicia</i>	189
Ruprecht Ziegler <i>Asklepioskult und Kaiserkult im kilikischen Aigeai um die Mitte des 3. Jahrhunderts n.Chr.</i>	205
Murat Durukan <i>Olba/Diocaesarea' daki Piramit Çatılı Mezar Anıtının Tarihlemesi Üzerine Yeni Bir Görüş</i>	219
Bilal Söğüt <i>Dağlık Kilikia Bölgesi Mezar Nişleri</i>	239
Eugenia Equini Schneider <i>Some Considerations on Elaiussa's North-Eastern Necropolis</i>	263

DAĞLIK KILIKIA BÖLGESİ MEZAR NIŞLERİ

(LEV. 41-49)

Bilal SÖĞÜT*

ABSTRACT

Tomb Niches in Rough Cilicia

The niches found in different places and in various size were hollow spaces considered as a door of the house of God. But all niches weren't cut or built for cult. There are niches both in and out of the tombs. They were important for tombs. We know that there were a lot of tombs without niches in Rough Cilicia. They were built or cut for cult, for putting a present for dead person or his bust in it, for an oil lamp to light the tomb, and for a pot of cremation. Furthermore, they had a symbolic meaning and they are used widely.

In the ancient times, it was very important to visit the tombs. The ceremonies were held annually near the entrance of the tombs. These niches, built or cut on the lateral walls of the first room, must have been used for different functions at the determined period.

Niche of rock cut tomb spread from the Urartian to the other ancient Anatolian Civilizations with rock cut tomb continued also in monumental tombs, tombs with dromos and hipoje tombs. We can say that the examples seen in Rough Cilicia are an Anatolian tradition and they are similar to those built or cut in Hellenistic and Roman Imperial Period. However, there are niches carrying regional characteristics. Even if they have been found in different forms and size, their functions and interpretation don't change.

The tomb was considered as the house of the dead and built with this aim. So, some other spaces were created within the tombs to give more details on the life of the dead, and his/her beliefs. One of them is niche. Although niches were simple and striking, their functions are important.

Dağlık Kilikia Bölgesi'nde cesetler inhumasyon ve kremasyon olarak yer altı ve yer üstündeki değişik mezarlara gömülmektedir. Bölgedeki mezarlar anıt, kaya, oygu ve örgü tekne biçiminde yapılmıştır. Hangi biçimde yapılırsa yapılsınlar, bu anıtlar; içine konulan kişinin evi gibi düşünülmüş ve buna göre düzenlenmiştir. Yalnız bazı mezarların içinde bulunan ve özellikle düzenlenmiş olduğu anlaşılan mekanlar ya da birimler arasında, belirgin olarak benzerlik ve farklılıklar vardır. Mezarların içinde ve dışında görülen önemli mekanlardan birisi, değişik şekillerde ve ölçülerde yapılmış olan nişlerdir. Nişlerin kullanıldıkları yerlere göre farklı işlevlerinin olduğu anlaşılmaktadır.

Bölgedeki mezar anıtlarında karşılaşılan nişler, mezarlara bağımlı olarak hem mezar odası dışında, hem de mezar odası içinde görülmektedir. Dış kısımda bulunanlar; ön odalı mezarların girişlerinde, kapısı direk mezar odasına açılan mezarların ise cephelerinde karşımıza çıkmaktadır. Bunların dışında ölü kültü ya da seremonisi ile ilgili olan, ama yakınında mezar bulunmayan örnekler de vardır. Mezar odası içinde de aynı şekilde değişik ölçü ve biçimlerde nişler ile karşılaşılmaktadır.

1 Mezar Dışındaki Nişler

1.1 Naiskos Tipi

Dış kısımda görülen nişler farklı şekillerde yapılmışlardır. Bunlar arasında en çok görülenler mezar odası girişinin üzerinde veya yakınında bir naiskos şeklinde betimlenmiş olanlardır. Yalnız ölü kültü ile ilişkili olmasına rağmen, büyük ve içi kabartmalı olarak yapılanları bu grubun dışında tutuyoruz. Naiskos şeklinde olan nişlerin en güzel örnekleri ile Kanytelleis (Kanlıdivane), Korykos (Kızkalesi) ve Seleukeia (Silifke) mezarlarında karşılaşılmaktadır (Fig.1). Bu nişlerin her iki kenarında kaideli veya kaidesiz plasterler, üstte entablatur ve en üstte alınlık bulunmaktadır. Bu mimari detaylar bazılarında oldukça belirgin olmasına rağmen bazılarında genel olarak verilmişlerdir. Bazı naiskoslarda antalar arasındaki niş oldukça derin yapılırken, bazılarında daha yüzeysel ve mimari detaylar bir çizgi şeklindedir. Her iki durumda da nişlerin mezar için ifade ettiği anlam aynıdır ve aynı düşünceler için yapılmış olmalıdır. Şekil olarak bazı mezar stelleri ile büyük bir benzerlik göstermektedirler.

Dağlık Kilikia Bölgesi'nde Naiskos şeklinde betimlenmiş olan küçük nişlerde kabartma fazla görülmez. Yalnız Ura¹ ve Dalisandos'da olduğu gibi mezar steli biçimindeki kabartmalı örneklerin varlığı da bilinmektedir. Farklı bir uygulama olarak Kanytelleis'deki F6 no'lu mezarın girişi üzerinde bulunan nişin içinde ve alt bölümünde kitabe vardır² (Fig.2). F6 no'lu mezarın nişinin alınlığında ise, tepe akroterine doğru bakar şekilde yerleştirilmiş, dış orta kısmında bir tutamak şeklinde çıkıntısı olan bir hilal bulunmaktadır. Bölgedeki mezarlarda görülen hilal betimlemeleri alınlığın dışında mezar anıtlarının cephelerinde, farklı yerlerde görülmektedir. Kanytelleis'de N8 Nekropol'ünde, F4 no'lu mezarın girişi üzerinde bulunan kitabenin üst kısmında bir güneşin yanında aynı şekilde betimlenmiş olan bir hilal dikkati çekmektedir³. Bu hilal betimlemesi F6 no'lu mezarın kitabesinde belirtilen Selene ile ilişkili olabileceği⁴ gibi bölgesel bir sembol de olabilir. Bölgede aynı şekildeki hilal kabartması, Diokaisareia'da Eğri Kuyu Mevkisi'ndeki kaya mezarları⁵, Narlıkuyu Kasabası, Hacıhamzalar Mevkisi'ndeki kitabeli mezar kabartması⁶ alınlıklarında ve büst kabartmalı yuvarlak mezar altalarında⁷ görülmektedir. Dağlık Kilikia ve Isauria Bölgeleri'ndeki bu örnekler çoğaltılabilir⁸.

Bu tür nişler her zaman mezarın girişinin hemen yanına yerleştirilmişlerdir. Buna bağlı olarak bazen mezar cephesinde, girişin biraz uzağında da olabilmektedir. Yalnız nişler mezar girişinden ne kadar uzak olursa olsun, mezar ile yakın ilişki içindedir. Kanytelleis'de N8 Nekropolü'nde, F4 ve F5 no'lu mezarların girişlerinin üst bölümünde, F6 no'lu mezara göre biraz uzakta duran nişler her iki yanında bulunan kabartmalardan

¹ Keil-Wilhelm 1931, Taf.38.

² Machatschek 1967, Taf.11, Abb.30.

³ Machatschek 1967, Abb.28.

⁴ "...Bu larnaxın içinde sadece Hekataios ve karısı Tatatos konulabilir. Eğer birisi bu kuralları çiğnerse, o tanrısızdır. O kişi, Zeus'a, Selene'ye ve Helios'a, her birinin tapınağına, (600) kutsal drahmi, ve ayrıca baş rahibe de 1000 drahmi ödemek zorundadır.". Kitabe için bkz. Heberdey-Wilhelm 1896, 60, no:134; Durukan 1998, 157.

⁵ Er 1991, 111, Fig.5; Scarborough 1991, 172, Fig.31. Bölgede görülen semboller için bkz. Bent 1890, 321-322.

⁶ Sayar 1998, 344.

⁷ Diler 2001, 68, Res.1, Çiz.1

⁸ Farklı bir örnek için bkz. Keil-Wilhelm 1931, 27.

dolayı, mezar girişinden biraz uzaktaki bir alanda yapılmıştır. Bunlar aynı dönemde düşünülüp düzenlenmiş bölümlerdir. Ayrıca nişlerin tamamının alınlıklı olarak yapılmadığı da dikkati çekmektedir. Bunlarda esas olan, mana olduğu için şekilde bazı değişiklikler veya bazı bölümlerde eksiklikler ya da farklılıklar olabilmektedir. Her iki durumda da yapılış amacı ve düşünce aynıdır.

A. Diler tarafından Kaunos'da bulunan mezar nişleri, aynı şekilde doğal kayanın cephesine oyulmuştur. Yalnız Kaunos örneğinde bu nişlerde mermer kapakların varlığı, tartışma götürmeyecek şekilde açık olarak örneklerle tespit edilmiştir. Bilinen örnekler göre, Dağlık Kilikia Bölgesi'nde bu şekilde bir nişin varlığı bilinmemektedir. Yalnız bazı örnekler göre bu tip bir nişin bulunma ihtimali de uzak değildir. F6 no'lu mezarın nişi içinde bulunan kitabe bu nişin ağzının kapatılmamış olduğunu göstermektedir. Ayrıca bölgedeki bilinen nişlerin iç kısımlarında ve kenarlarında her hangi bir kapağın yerleştirilmiş olabileceğine dair bir belirti de bulunmamıştır.

Korykos mezarlarında görülen örneklerin bazıları, bunların mezarlara sonradan da ilave edilmiş olabileceğini de düşündürmektedir. Çünkü bunların bazıları mezar cephesinde farklı işlenmiş ve ayrı olarak durmaktadır. Diğer tüm bölümleri tam olan bir mezarda bu şekilde önemli ve kolay yapılacak detayların sonraya bırakılmış olması, daha da ötesinde yarım kalmış olması, bu nişlerin sonradan eklenmiş olabileceğini desteklemektedir. Korykos'da olduğu gibi kaya mezarlarının cephelerinde kabartma olarak betimlenen dikdörtgen altar ya da nişlerin önünde, mezar odası girişi zemininden başlayan basamaklar dikkati çekmektedir⁹ (Fig.3). Bu basamaklar fonksiyonel amaçlı bir öge değildir. Çünkü burada basamağın yapacağı bir işlev yoktur. Bunların yalnızca manasal bir anlamının olduğu anlaşılmaktadır. Bu basamaklar her iki betimleme için de, kült ile ilişkili olan bu bölümlerin önündeki yükselmeyi belirtmek için yapılmış olmalıdır.

⁹ Kaya mezarlarının cephelerinde küçük bir kabartma şeklinde sembolik olarak altınlar yaygın bir şekilde görülmektedir. Yalnız Olba'da kaya mezarının cephesinde normal ölçülere yakın büyük lükte yuvarlak bir altın kabartması da bulunmaktadır. Bkz. Keil-Wilhelm 1931, 86, Taf.37, Abb.112-113; Er 1991, 111, Fig.3.

1.2 Büst Kabartmalı Nişler

Bazı nişlerin üst kısmı kemerli ve düz biçiminde olup, içi kabartmalı olarak yapılmıştır. Korykos'da bu grup içine dahil edebileceğimiz güzel örnekler bulunmaktadır¹⁰. Üst kısmı kemerli olanlar oldukça gösterişli olmasına rağmen, düz olanlar oldukça sade işlenmiştir. Kemerli nişin çevresinde; altta alt yapı, her iki yanda iki sütun ve üstte yuvarlak bir kemer vardır. Ortada ise büst bulunmaktadır. Bu şekildeki betimleme, mezar stellerinde olduğu gibi mezar sahibini kutsal bir mekan olan tapınak içerisinde gösterme düşüncesinden kaynaklanmaktadır. Dikdörtgen biçimli ve içinde iki büst şeklinde kabartma bulunan Korykos'daki niş, bu grup içerisindeki nadir örneklerden birisidir¹¹. Bu tip kabartmalı nişler bölgede az görülen örneklerdendir. Mezar cephelerinde, mezar odası girişlerinin her iki yanında görülen derin kabartmasız nişlerden bazıları mezar sahibi büstü için de yapılmış olabilir. Bu şekilde nişlerin varlığı bilinmekle birlikte Kilikia Bölgesi'nde nişe bağlı olmayan in situ büst tespit edilmiştir. Kabartmalı niş örnekleri daha yaygındır ve bu örnekler bağımsız büstlerin de olabileceğini göstermektedir. Benzer şekilde kabartmalı nişlerden bu bölgeye yakın ve sıkı ilişkilerin olduğu Suriye Bölgesi'nde de bulunmaktadır¹². Özellikle Kuzey Ürdün'de Qweilbeh'de bulunan bir mezarın (Q16) cephesinde, Suriye kemerli cepheye sahip bir tapınak içinde ayakta betimlenen kabartma aynı düşüncelerle yapılmış örneklerden birisidir¹³. Buradaki düzenleme her şekliyle tam prostylos biçiminde bir tapınak olarak verilmiştir. Kabartma ise kült heykeli görünümündedir.

Aynı düşüncenin değişik bir uygulaması olarak, Direvli'de mezar girişinin her iki kenarındaki M.S. 1. yy'a ait büstler; sade ve daire içinde olmak üzere iki şekilde betimlenmiştir¹⁴. Y.E. Scarborough, mezar yazıtlarına göre bu büstlerin mezar sahibi kişilere ait olmadığı ve bunların dekoratif amaçlı olarak buraya yapıldıklarını belirtmektedir¹⁵. Buna göre mezar ustaları mezarı yaptıktan sonra bu kabartmaların işlenmesinde mezar

¹⁰ Keil-Wilhelm 1931, 122, Taf.48, Abb.156.

¹¹ Keil-Wilhelm 1931, 122, Taf.48, Abb.157.

¹² Gebel Wastani'de bulunan toplu kabartmalı nişler için bkz. Griesheimer 1997, 170, Fig.5.

¹³ Barbet-Vibert-Guigue 1994, 197-198, Fig.41a-b.

¹⁴ Scarborough 1998, 81, Res.1-2, 4-8.

¹⁵ Scarborough 1998, 81.

sahibine bağlı kalmamışlar ve ellerinde var olan ya da yapabildikleri bir şablonu uygulamışlardır. Yalnız mezarda yatan kişi ya da kişilerin büstünün mezarın cephesinde betimlenmesi daha çok yaygın bir durumdur. Çünkü bunlar önceden mezar stellerinden bilinen bir geleneğinin devamıdır. Bu gelenek daha sonra mezar anıtlarının cephelerine ya da girişlerinde bulunan nişin içine bir büstün konulması şeklinde devam etmiştir.

Mezar cephesinde yer alan büst kabartma ya da heykeller önce kaya ve anıt mezarlarda görülmüş, sonrasında da lahitlerde yapılmış olmalıdır. Lahit üzerinde görülen güzel bir örnek, Hierapolis Arkeoloji Müzesi'nde kitabe ve büst kabartmalarıyla birlikte bulunmaktadır. Hierapolis'deki lahdin tekne kısmının ön yüzünde ortada, mezar sahipleri olan karı-koca Hippolytos ve Flacilla'nın kabartma büstleri yapılmıştır¹⁶.

Mezar anıtları cephesinde ya da yakınında büst kabartmalarının yapılması sonraki dönemlerde, hem kaya mezarlarında hem de lahitlerde görülmeye devam etmiştir. Lahitlerde tekne kısmında ve daha yaygın olarak kapağın uzun kenarı üzerinde tek veya ikili, sadece büst ya da yatan figürler şeklinde yapılmıştır¹⁷. Gökburç ile Hançerli arasında kalan bölgede, yerli kayaya U planlı ve tonoz örtülü olarak oyulmuş bir mezarın kemerinin ortasına işlenen büst ve Narlıkuyu Kasabası, Hacıhamzalar Mahallesi'nde mezarın yanına dikilmiş olan ve niş içinde ayakta bir kadın ve erkeğin betimlendiği örnek aynı düşüncenin farklı uygulamalarındandır. Dağlık Kilikia Bölgesi'nde, mezarların yakınına dikilen sütunlar üzerindeki bloklara işlenen büst şeklindeki kabartmaları da aynı grup içinde değerlendirmek mümkündür¹⁸. Bu örneklerin tamamında düşünce aynıdır ve mezarda yatan kişi ya da kişilerin kabartmaları yapılmıştır. Sadece inşa edilen mezarların tiplerine göre kabartmanın seçildiği yerler farklıdır. Bu kabartmaların tamamında, tam olarak mezar sahibinin aynısının olması da gerekmez. Çünkü iyi betimleme yeteneği olan bir heykeltıraş her zaman bulmak zordur. Bunun için burada önemli olan mezar sahibinin betimlenmiş olmasıdır. Dağlık Kilikia Bölgesi'nde mezar sahibi ile ilgili kabartmaların nişli ve nişsiz olarak değişik biçimlerde yapıldığı belirlenmiştir.

¹⁶ Yıldız-Şimşek 2000, 158-159, Res.1-5.

¹⁷ Kapağın uzun kenarındaki yatan figürlerden bir örnek Hisarkale'de yerleşimin güneyinde bulunan çokgen taşlı mezarların yakınında, oygu tekne lahit mezarın kapağında bulunmaktadır.

¹⁸ İn situ bir örnek için bkz. Keil-Wilhelm 1931, 30, Taf.14, Abb.46. Bu anıt daha sonra defineciler tarafından yıkılmıştır.

1.3 Mimari Cephe Düzenlemesi için Kullanılan Nişler

Bu nişlerin bazıları mezarın ön kısmına ilave edilen bölüm, bazıları ise mezarın dış görünüşünü tamamlayan mimari detaylar ile ilgilidir. Örneğin Elaiussa Sebaste (Ayaş)'da tapınağın bulunduğu tepenin doğu yamacındaki mezarın girişinin her iki üst kenarında bulunan ve üstten düz olarak inen nişler bunlardan birisidir¹⁹ (Fig.4). Çünkü bu nişler girişin her iki tarafına eşit olarak aynı büyüklükte özellikle yerleştirilmiştir. Bunlar mezarın ön kısmına yapılan bir ilave bölüm ile ilgili olmalıdır. Benzer şekilde kaya mezarı ön kısmına mimari bloklar ile cephe oluşturulmuş bir mezar, Narlıkuyu Kasabası, Solakköy Mevkisi'nde bulunmaktadır. Girişe göre orantılı yerleştirilmiş olmamakla birlikte farklı bir uygulama olarak Konya'nın Hadim İlçesi'nde Yelbeyi'nde bulunan kaya mezarının girişinin üzerine ve hemen üst kenarına yerleştirilmiş olan iki niş şeklindeki betimleme dikkat çekicidir²⁰. Bugün birisinin yarısından fazlası tahrip olmasına rağmen, hem tahrip olan hem de sağlam kalan örneğin işlevi kolayca anlaşılmaktadır. Burada kaya mezarı, mezar sahibi için bir ev gibi düzenlenmiştir. Buna bağlı olarak niş giriş seviyesi üzerinde, sövesi ve içindeki bölmeleri ile birlikte iki pencere olarak işlenmiştir (Fig.5).

1.4 Dikdörtgen Tek ve Toplu Nişler

Dikdörtgen nişler yalnız veya toplu olarak kaya mezarlarının cephelerinde ve oygu tekne lahit mezarların tekne ve kapak kısımlarında görülmektedir. Kaya mezarların cephelerinde, girişin yan ve üst kısımlarında en çok görülen nişler dörtgen olanlardır²¹. Bunlar tekli ve birden fazla olabilmektedir²². Nişlerin üst kısımları ise düz veya kemerli, derinliği ise her kenarda aynı veya kayanın yüzeyine bağlı olarak üstten aşağı doğru derinleşmektedir. Adrassus'da kemerli büyük bir girişe sahip, içinde lahit bulunan arkasollü bir mezarın giriş kemiği üzerindeki iki niş, bu tip mezarlar

¹⁹ Machatschek 1967, N4, Taf.17.

²⁰ Mezar için bkz. Er 1991, 120, Fig.13.

²¹ Kuzey Suriye Bölgesi'nde kaya mezarları üzerine dikilmiş olan uzun steller üzerinde, içinde kabartmaların bulunduğu dikdörtgen nişler bulunmaktadır. Bu şekilde nişli Tiberius Kaludius Sösandros'un steli, mezarının üzerinde in situ olarak durmaktadır. Bkz. Griesheimer 1997, 190, Fig.29.

²² Korykos'da bulunan farklı düzenlemeler için bkz. Machatschek 1967, N1-2, Taf.19-20, Abb.24, 26, 27.

arasındaki farklı uygulamalardandır²³. Bu tip nişlerin tamamı küçük ölçülerde ve kabartmasızdır.

Mezar cephesine birden fazla yapılan nişler, girişin her iki kenarına dağıtılmıştır (Fig.6). Bu nişlerin ölçüleri birbirlerinden farklıdır. Yalnız bunlar şekil ve ölçü olarak tek başlarına yapılanlar ile yakın benzerlikler göstermektedir. Ayrıca bu nişler, kabartma olarak yapılan altar ve naiskos betimlemeleri ile aynı mezar üzerinde bulunabilmektedir. Bazı niş ve altarlardan birbirlerine yakın ve muhtemelen birlikte düzenlenmiştir. Özellikle Korykos kaya mezarlarında bulunan bir niş, altarnın bir tamamlayıcısı gibi, altarnın tam üzerine açılmıştır (Fig.7). Böylece altar üzerine konulacak bir nesne nişin içine konulmaktadır. Yalnız bu niş o kadar küçüktür ki içine büyük bir şey koymak imkansızdır. Ne kadar küçük olursa olsun, burada görülen altar ve niş arasındaki uyum, ikisi arasındaki kült ile ilgili ilişkiyi açık bir şekilde ortaya koymaktadır.

Nişler mezarların cephelerine simgesel veya fonksiyonel belirli bir amaç için yapılmışlardır. Ancak tamamının ne için yapıldığı konusunda kesin bir şey söylemek oldukça zordur. Açık olan bir şey varsa o da bunların bir kısmı kullanılamayacak kadar yüksekte oldukları için sembolik bir anlamlarının olabileceğidir. Bu şekilde sembolik olarak yapılmış olan ve simgesel mihraplar olarak değerlendirilen değişik büyüklükte nişlerden, Yeniköy ve Bağın II Urartu mezarlarında da tespit edilmiştir²⁴. Bu ve diğer benzerlikler mezarlarda görülen bu geleneğin kökeninin belirlenmesi açısından önemlidir. Çünkü taşı dillendiren Urartulu ustaların mezarlarda yaptığı nişlerin, köklü bir kültüre sahip Dağlık Kilikia'lılar tarafından devam ettirildiği anlaşılmaktadır. Yalnız Dağlık Kilikia'dakilerden yer seviyesine yakın olan ve kolay ulaşılabilenlerin bazıları, belirli zamanlarda yapılan mezar ziyaretlerinde kullanılmış olmalıdır.

Dörtgen küçük nişler oyu tekne lahit mezarların gövde ve kapak kısmında da görülmektedir. Bu örneklerin her ikisi birden Kumkuyu kasabası, Gabaçam Mevkisi'nde bulunmaktadır. Yerli kayaya oyulmuş bir oyu teknenin güney kenarı, 30 cm. yüksekliğinde, mezarın genişliği kadar U biçiminde ve nişe doğru basamaklı olarak kesilmiştir (Fig.8).

²³ Alföldi-Rosenbaum 1980, 79, Pl.13.2, no:103B.

²⁴ Çevik 2000, 53, Lev.50b.

U biçiminde kesilen kısmın orta bölümünde, zemin seviyesinde, üst bölümü yuvarlak bir niş vardır²⁵. Nişin olduğu alanda, üst kısmında bulunan, 55 cm. uzunluğundaki bir bölümün normal seviyeden 6 cm. yüksek yapılması; nişin mezarın inşa edildiği dönemde yapılmış olduğunu ve nişin özellikle vurgulanmak istendiğini göstermektedir (Fig.9). Aynı nekropol içerisinde, yukarıdaki mezarın yaklaşık 150 m. batısında, oygu tekne bir mezarın kapağının alınlık kısmında küçük bir niş bulunmaktadır (Fig.10). Aynı şekildeki nişlerden Narlıkuyu Kasabası, Sakızlıklı Harman Mevkii yakınındaki bir oygu tekne mezarın iki alınlığında da görülmektedir. Nişler alınlığın tam ortasında ve üst kısmı üçgen şekildedir. Bu iki farklı örnekten birincisi mezar ziyaretlerinde seremoniler için kullanılmış olabilecek büyüklüktedir. Ancak alınlıkta yer alan ikincisinin sembolik bir anlamı olmalıdır. Çünkü bu nişin yer seçimi çok iyi ve bilinçli olmasına rağmen, oldukça küçük ve simgesel olarak yapılmıştır.

Korykos, Elaiussa Sebaste ve Kanytelleis gibi büyük şehirlerin aksine, küçük bir yerleşim olan Gabaçam'da, değişik tipte mezarlar bulunmaktadır²⁶. Buradaki mezarlarda görülen farklılık, mezar nişlerinde de dikkati çekmektedir. Açık bir şekilde dikkatimizi çeken bu farklılıklar, bu yerleşimde olabilecek bir kulture kaynaklanıyor olmalıdır. Bu kült kybele olabilir. Çünkü nekropol alanının batısında bulunan ve batıdan doğuya doğru bir kayanın üzerine çıkan üç basamaklı anıt burada kybele kültürünün varlığını göstermektedir. Bir kayanın zirvesine veya bir kayanın ortasına çıkan, bir, üç veya daha fazla basamaktan oluşan anıtların Dağlık Kilikia Bölgesi'nde az da olsa varlığı bilinmektedir²⁷. Gabaçam anıtı, Olba Bölgesi'nde bilinen tek örnek olması açısından ayrı bir öneme sahiptir.

Basamaklı anıtlar ve kaya yüzeyine açılan bazı nişlerin kybele ile ilişkili olduğu bilinmektedir²⁸. Gabaçam'daki basamaklı anıt ve mezarlar üzerindeki nişler arasında yakın bir ilişki olabilir. Bu yakınlığa bağlı olarak, Gabaçam'da mezarlar üzerinde bulunan nişlerin kült nişleri olup,

²⁵ Niş; 17 cm. genişliğinde, 15 cm. yüksekliğinde ve 13 cm. derinliğindedir. Mezar tekne kısmı ise 186 cm. uzunluğunda, 74 cm. genişliğinde ve 46 cm. yüksekliğindedir.

²⁶ Nekropolde Hellenistik ve Roma dönemlerine ait; çokgen taş duvarlı, anıt, lahit ve oygu tekne mezarlar bulunmaktadır. Çokgen taş duvarlı mezar için bkz. Söğüt 2003, 45, Çiz.27, Res.54.

²⁷ Aynı bölgedeki Ermenek Domuz tepe anıtı için bkz. Bahar 1999, 15, Lev.43.

²⁸ Konya'nın Beyşehir ve Seydişehir ilçelerinde bulunan ve kybele ile ilişkili olduğu düşünülen anıtlar için bkz. Baldıran-Söğüt 2002, baskıda.

kybele ile ilişkili olabileceğini düşünüyoruz. Ayrıca bu nişlerin bulunduğu mezarlar kybele rahiplerine de ait olabilir. Gabaçam'daki iki niş ve aşağıda bahsedilecek olan çanaklı niş aynı yerleşimin yakınında bulunmaktadır. Bunların her üçü de aynı amaca yönelik olarak kült amaçlı yapılmış olmalıdır. İşlevsel veya simgesel olarak yapılmış olması sonucu değiştirmez.

2 Mezarın Yakınındaki Nişler

Hisarkale'de, vadinin doğu kenarında, çokgen taş duvarlı mezarın²⁹ 5 m. güneydoğusundaki yerli kaya üzerinde bulunan ve ağız kenarı düzensiz, çanaklı niş, bölgede bilinen farklı örneklerden birisidir(Fig.11)³⁰. Nişin ağız kısmı çokgen taşlı mezara doğru bakmaktadır ve zemini arka kısma doğru derinleşmektedir. Nişin içindeki yağmur suyu birikintisi, nişin ne için kullanıldığının belirlenmesine yardımcı olmaktadır. Bu çokgen taş duvarlı mezarın güneyinde, içinde nişli kayanın bulunduğu alanda küçük bir düzlük vardır. Bu bölüm, mezar ziyaretlerinde tören alanı olarak kullanılmış olmalıdır. Mezar girişinin bu yöne bakması ve küçük bir düzlüğün yanı sıra mezarın hemen önünde akıtma kanallı bir sunu çanağının bulunması, bu alanda tören yapıldığının açık göstergeleridir³¹.

Ura'da üzerine bir lahidin konulduğu yerli kayanın bir cephesi düz olarak kesilmiş ve bu yöne bir niş yerleştirilmiştir (Fig.12). Nişin olduğu bu cephenin niş için özellikle düzeltildiği anlaşılmaktadır. Bu örneğin de, mezar ziyaretlerinde kullanılmış olan kült nişlerinden olduğu anlaşılmaktadır.

Bu örneklerin dışında mezar yakınına dikilip mezar ziyaretlerinde kullanılan altarlarda yaygın olmamakla birlikte, mezarlardaki gibi nişler görülmektedir³². Bu gruba giren güzel bir örnek Kızkalesi Kasabası, Gömeç Kale yerleşimi yakınında bulunmaktadır (Fig.13). Bu niş, normal ölçülerden biraz daha büyüktür ve mezarların yakınına dikilmiş olan mezar altarı üzerindedir. Buna göre mezar altarnın farklı bir şekilde kullanıldığı anlaşılmaktadır.

²⁹ Durukan 1999, 84, Fig.3, (3 no'lu mezar); Söğüt 2003, 44-45, Çiz.26, Res.53.

³⁰ Anemurium'da da A VII.9 no'lu anıt mezar ile ilişkili olduğu düşünülen doğal kayaya oyulmuş dikdörtgen bir niş bulunmaktadır. Bkz. Alföldi-Rosenbaum 1971, 66.

³¹ Söğüt 2003, 20, 45.

³² Dağlık Kilikia Bölgesi'nde kabartmalı ve kabartmasız değişik tipte mezar altarnları bulunmaktadır. Bu altarlardan büst kabartmalı örnekler için bkz. Diler 2000, 23-25; Diler 2001, 67-71.

Kilikia örneğine benzeyen, fakat ölçü ve şekil olarak farklı olan nişlerden; Hierapolis Arkeoloji Müzesi'ndeki³³ ve Lagina Hekate Kutsal Alanı'ndaki³⁴ altarlarda da görülmektedir. Roma'da benzer şekilde nişli atların varlığı bilinmektedir³⁵. Bulunan örnekler göre bu nişlerin kült amaçlı yapıldıkları anlaşılmaktadır. Bu tür nişlerde bulunan sunu çanaklarının, Lykaonia'daki Karahisar örneğinde olduğu gibi nişin hemen önünde ya da Phrygia Hierapolis'i örneğindeki gibi nişin içinde olması onun işlevini değiştirmez. Karahisar'daki sunu çanaklı nişin yakınında mezar yoktur. Yalnız bir kült alanı yakınında bulunan Karahisar nişinin kült ile ilişkili olduğu açıktır³⁶. Hierapolis Kuzey Nekropolünde 15 no'lu Tümülüs mezarının girişinin sol tarafında bulunan, üst kısmı yuvarlak, içi sunu çanaklı niş; mezarlarda görülen ölü kültü ile ilgili güzel örneklerden birisidir³⁷ (Fig.14). Bu niş mezar ziyaretlerinde, mezarın önünde yapılan törenlerde kullanılan, sıvı sunuların yapıldığı kült amaçlı bir niştir³⁸.

Bu tür nişlerin içinin çanaklı olup olmaması nişin işlevi için bir engel teşkil etmez. Burada esas olan nişin var olmasıdır. Niş içindeki sunu çanağı sadece sıvı sunuların yapılması ile ilgilidir. Daha önceden bilinen örnekler göre kült ile ilişkili olduğu bilinen nişlerin, Kilikia örneklerine göre, ölü kültü için de büyük bir öneme sahip olduğu söylenebilir.

3 Yakınında Mezar Olmayan Ölü Kültü ile İlgili Nişler

Bazı farklılıkları olmakla birlikte fonksiyon olarak ölü kültü ile ilgili törenlerde kullanılmış olduğunu düşündüğümüz bu nişlerden Adamkayalar'da bulunmaktadır. Burada tören ile ilgili olan oturma kademelerinin hemen yanında bulunan ana kayadaki niş büyük bir ihtimalle naiskos

³³ Buradaki niş Müze bahçesinde bulunan kitabeli dörtgen bir atlar üzerindedir.

³⁴ Schober 1933, 13-14, Abb.2. Yeni yapılan çalışmalara göre Hekate Kutsal Alanı'ndaki nişli atların yalnız olmadığı anlaşılmaktadır.

³⁵ Roma'da Via Tiburtina yakınında Villa del Drago'da bulunan Atia Iucunda'nın atlarının bir cephesi, tapınak biçiminde nişli ve alınlıklı olarak yapılmıştır. Bkz. Kleiner 1987, 134-135, Pl.15.3.

³⁶ Baldiran-Sögüt 2002, Tab.3.

³⁷ Equini 1972, 127, Tav.27; Ronchetta 1987, 110; Şimşek 1997, 17, Res.9.

³⁸ Baldiran-Sögüt 2002, baskıda; Şimşek 2002, Res.4. Bazı sıvı sunular mezar odasının içinde de yapılmış olabilir. Çünkü Patara'da 43 numaralı mezarın içinde bulunan unguentariumların sıvı sunu işlevinde kullanılmış olduğu düşünülmektedir. Bkz. İşkan-Çevik 1999, 164.

vazifesi görmekteydi³⁹. Bilinen örneklerle göre bu nişlerin yakınında mezar yoktur. Nişlerin yanında her zaman mezarın bulunması gerekmez. Örneğin Adamkayalar'daki nişin yakınında bilinen mezar yoktur ama belli dönemlerde ziyaret edilen ve dini seremonilerin yapıldığı kabartmalar vardır. Daha önceki örneklerde olduğu gibi bunlarda da düşünce aynıdır ve yapılan tören ölü kültürüyle ilgilidir. Korykos'da kabartmanın yanında bulunan ve yanına ulaşılması mümkün olmayan küçük nişler; aynı başlık altında değerlendirilmesi gereken, simgesel nişlerdendir.

4 Mezarların Giriş ya da Ön Odalarında Bulunan Nişler

Mezarların giriş ya da ön odaları iki şekilde bulunmaktadır. Bunlardan birisi her iki kenarında antalar olan ve antalar arasında herhangi bir duvar bulunmayan pronaos biçimindeki giriş bölümleridir. Bunlar genellikle tapınak tipli mezarlarda görülmektedir. Diğeri ise bir kapı ile ön odaya girilen ve oradan tekrar diğer kapı ya da kapılardan mezar odasına ulaşmayı sağlayan ön odalardır. Anıt mezarlarda mezar odasına girişi sağlayan ön odalarda, değişik sayı ve ölçülerde nişler vardır. Bu nişler dörtgen ve yarım yuvarlak biçimlidir.

Dağlık Kilikia Bölgesi'nde ön odası nişli mezar örnekleri yaygın olarak Anemurium, Antiocheia ad Cragum ve Iotape mezarlarında bulunmaktadır. Ön odalardaki nişlerin sayısı değişmektedir. Iotape'de III.10 no'lu mezardaki niş; girişin yanında ve yan duvarlarda, yarım yuvarlak biçimlidir⁴⁰. Antiocheia ad Cragum'da bulunan mezar anıtı yuvarlak planlıdır ve girişinde bir niş bulunmaktadır⁴¹. Anemurium mezarlarında görülen örnekler hem sayı hem farklılık bakımından diğer şehirlerde görülemeyecek kadar çoktur. E. Alföldi-Rosenbaum'un B I 16 no'lu mezardaki örneklerle göre girişteki nişlerin bezemelerine göre kült nişi olabileceklerini belirtmektedir⁴². Tamamı olmasa bile en azından mezar girişlerindeki nişler, büyük bir ihtimalle belli dönemlerdeki mezar ziyaretlerinde kullanılıyordu. İn situ bir örnek bilinmemekle birlikte, bu nişlerden bazılarında kandil de

³⁹ Pfuhl-Möbius 1979, 496, no:267, Res.104; Durukan 1998, 158.

⁴⁰ Rosenbaum-Huber-Onurkan 1967, 63-64, Fig.38-39.

⁴¹ Rosenbaum-Huber-Onurkan 1967, 50, Fig.33.

⁴² Alföldi-Rosenbaum 1971, 80.

konulmuş olabilir. Örneğin, Cezayir'deki Kbour-er-Roumia'daki Numidya tümülüs mezarındaki mezar odasının giriş koridorunu aydınlatacak kandillerin konulduğu 51 niş bulunmaktadır⁴³. Bunlara göre mezara girişte belli mekanların kandil ile aydınlatıldığı anlaşılmaktadır.

Anemurium'da A VI 28 no'lu mezarın girişinde dokuz niş vardır ve birisinde in situ olarak görüldüğü gibi, bu nişlerde üstteki kavisli bölümü alttan ayıran bir raf bulunmaktadır⁴⁴. Bu farklı uygulamalardan birisidir ve nişlerin raflı olarak da kullanılmış olduğunu göstermektedir.

5 Mezar Odasında Bulunan Nişler

Mezarlarda nişlerin en çok görüldüğü yerlerden birisi de mezar odalarıdır. Yalnız nişin olmadığı kaya ve anıt mezarlar da bulunmaktadır. Anıt mezarlardan mezar odası nişinin en çok bulunduğu örnekler Anemurium'da görülmektedir. Mezar odalarında bulunan nişlerin sayısı konusunda kesin rakam vermek zordur. Çünkü bu nişlerin sayısı mezar tipine göre değişmektedir.

5.1 Mezar Hediyesi ve Kremasyon Nişleri

Olba Bölgesi'nde, Hellenistik Dönem'e ait olan çokgen taş duvarlı mezarlardan sadece Hisarkale'deki 1 no'lu mezarda niş bulunmaktadır⁴⁵. Bu mezardaki nişlerden birisi girişin tam karşısındaki arka duvarda, diğer dördü ise yan duvarda ikişerli olarak karşılıklı durmaktadır (Fig.15). Her iki yan kenarda köşelerde bulunan iki niş karşılıklı olarak kline seviyesinde olmasına rağmen, diğer üçü mezarın üç yönündeki klinelerden yukarıya yerleştirilmiştir (Fig.16). Bunlara göre her kline için birer niş ayrılmıştır. Yalnız girişin karşısında bulunan klinenin her iki kenarında bulunan ve ölçüleri değişik olan nişlerin durumu farklıdır. Büyük bir ihtimalle bunlar, üzerinde buldukları kline ile ilişkili olarak kullanılmış olmalıdır.

Eğer bu mezarda inhüstasyon gömü yapıldıysa, mezarın üç yönünde bulunan klinelerin üzerine yatırılmış olmalıdır. O zaman nişlerin içerisine mezar hediyeleri konulmuş olabilir. Mezar hediyelerinin, klinelerin

⁴³ Fedak 1990, 139, Fig.195.

⁴⁴ Alföldi-Rosenbaum 1971, 64.

⁴⁵ Durukan 1998, Fig.7(1 no'lu mezar); Söğüt 2003, 15, 34-35, Çiz.1, Res.6.

üzerinde yatan cesetlerin yanına konulduğu da bilinmektedir⁴⁶. Bu her dönemde görülebilecek bir uygulamadır⁴⁷. Eğer kremasyon gömü yapıldıysa nişin içine kremasyon kabı da konulmuş olabilir. Karia Bölgesi'nde Stratonikeia'da Akdağ Mevkisi'nde bulunan Hellenistik Dönem'e ait mezarlarda mermer ve pişmiş toprak kremasyon kapları klinelerin üzerine konulmuş olarak bulunmuştur. Yine aynı bölgede Muğla-Akyaka'da bulunan bir aile mezarında girişin tam karşı duvarında bir niş vardır⁴⁸. Mezarın üç yönünde seki şeklinde kline olmasına rağmen, gömünün birisi kremasyon olarak nişin içine konulmuştur. Patara'da 43 no'lu mezarda da aynı şekilde niş ve gömülerin yapıldığı belirlenmiştir⁴⁹. Bu örnekleri çoğaltmak mümkündür. Bunlar mezarlardaki klinelerin üzerinde bulunan mezar nişlerinin, kremasyon gömü yeri olarak da kullanılmış olabileceğini göstermektedir.

Kaya mezarları içinde de farklı şekil ve büyüklükte nişler bulunmaktadır. Seki şeklindeki klinelerin arka duvarlarında bulunanlar, Hisarkale çokgen taş duvarlı mezarda görülen örneklere benzediği için aynı şekilde değerlendirilebilir.

Iotape ve Anemurium anıt mezarlarında değişik nişler bulunmaktadır. Iotape'de, II.22 no'lu mezarın mezar odasında her iki yan duvarda karşılıklı ve III.9A no'lu mezarın giriş yönü hariç diğer üç yönünde birer tane yuvarlak niş vardır⁵⁰. Anemurium'da ise A VII 18 no'lu mezarda olduğu gibi bazı nişin çevresini izleyen kırmızı bir çelenk ve bu çelengin içine aldığı muhtemelen bitkisel bir desen dikkati çekmektedir⁵¹. B III 10 no'lu mezarda görülen nişin etrafı ise stüko kornişlidir⁵². Bu şekilde süslemelerle

46 Mezarlarda klinelerin üzerine yatırılmış cesetler yanında mezar hediyeleri ile birlikte in situ olarak, Hierapolis Kuzey Nekropolü'nde H. Yıldız tarafından tespit edilmiştir.

47 Asur mezarlarında da mezar odasındaki nişlerin içine ve cesedin yanına mezar hediyeleri konulmuştur. Bkz. Haller 1954, 112-113, 153-156, Abb.146, 174.

48 Bu mezarın kazısı Muğla Müzesi Arkeologlarından Fütühat Küçükçoban başkanlığında bir ekip tarafından yapılmıştır. Burada kullandığım bilgiler F. Küçükçoban'dan alınmıştır. İlgi ve yardımları için çok teşekkür ederim.

49 Patara'da oygu mezarların hiç birisinde kremasyon gömü bulunmamıştır. Buna göre bu kremasyon gömünün uzakta ölen bir aile ferdine ait olduğu düşünülmektedir. Mezar ve içindeki gömüler için bkz. İşkan-Çevik 1999, 163-165.

50 Rosenbaum-Huber-Onurkan 1967, 59-60, 62, Fig.35, 37.

51 Alföldi-Rosenbaum 1971, 68, 88.

52 Alföldi-Rosenbaum 1971, 87.

nişlerin sınırları belirlenmiş ve bunların önemi vurgulanmak istenmiş olmalıdır. Benzer şekilde kenarları boyalarla sınırlandırılmış nişlerden Geç Roma Dönemi'nde Phrigia'daki Laodikeia Nekropolü'nde bulunmuştur⁵³. Bu mezarda gerçek nişin yanı sıra sıva üzerine, boyalarla belirlenmiş içinde çiçekler bulunan niş de resmedilmiştir. Boyalarla belirlenen bu niş tamamen simgesel bir anlam ifade etmektedir. Bu örnekler, nişlerin fonksiyonelliğinin dışında, manasal anlamlar için de kullanıldığını doğrulamaktadır.

Isauria Bölgesi'nde Zengibar Kalesi'nde bulunan prostylos planlı mezar anıtının mezar odasında bulunan nişler, karşılıklı yapılmıştır ve iki yönde beşerden toplam on tanedir. Bu nişler kenarlarında plaster, köşelerde de akroterleri ile birlikte işlenmiştir⁵⁴. Bir mezarda on nişin de bir işlev için kullanılmış olması beklenemez. O zaman aynı tip nişler farklı işlevler için kullanılmış olabilir. Bir mezardaki birden fazla nişlerin hangi işlev için kullanıldıklarını her zaman kesin olarak belirlemek zordur. Bu şekildeki küçük nişler Kilikia Bölgesi'nde tapınakların naoslarında da bulunmaktadır⁵⁵. Özellikle tapınak tipi anıt mezarlarda olduğu gibi bu mezarlarda görülen küçük nişler tapınaklardan etkilenmiş olmalıdır.

Anemurium'daki nişlerin içinde değişik bezemeler bulunmaktadır. Bunlar gemi⁵⁶, kırmızı çelenk ve serpme çiçekler⁵⁷, üzümlü asma⁵⁸ ve tavus kuşu⁵⁹ betimlemeleridir. Anamur mezarlarında görülen M.S. 2-3 yy'a ait dekoratif unsurlar ve mezar odası düzenleme biçimlerinin yakın örnekleri M.S. 1-2 yy'a ait Roma'daki mezarlarda görülmektedir⁶⁰. Büyük bir ihtimalle Anemurium örnekleri buradan etkilenmiş olmalıdır⁶¹. Dekoratif unsurlarla birlikte bu nişlerin de aynı mezarlardan etkilendiği açıktır.

⁵³ Buradaki çalışmalar Denizli Müzesi Arkeologlarından S. Yılmaz tarafından yapılmıştır. Verdiği bilgiler için S. Yılmaz'a çok teşekkür ederim.

⁵⁴ Swoboda-Keil-Knoll 1935, 140, Abb.71.

⁵⁵ Benzer şekilde iki küçük niş, Nephelion Tykhe Tapınağı'nda naos yan duvarında yan yana durmaktadır. Tapınak ve niş için bkz. Sögüt 1998, 74-75, Çiz.17, Lev.31b.

⁵⁶ Alföldi-Rosenbaum 1971, 69 (no: A VII 28).

⁵⁷ Alföldi-Rosenbaum 1971, 47 (A II 26), 58 (no: A V 26), 73 (no: A VIII 22).

⁵⁸ Alföldi-Rosenbaum 1971, 59 (no: A VI 3).

⁵⁹ Alföldi-Rosenbaum 1971, 35-36 (no: A I 3), 86(no: B II 13), Lev.XXII.3-4.

⁶⁰ Hesberg 1992, 86, 231-232, Abb.40, 145.

⁶¹ Alföldi-Rosenbaum 1971, 15; Scarborough 1991, 255.

Roma'daki kullanımına bağlı olarak E. Alföldi-Rosenbaum mezar odasındaki nişlere urne kaplarının konulmuş olduğunu düşünmektedir⁶². Yalnız Kilikia genelinde görülenlerden farklı olan bu nişlerin hangisine urne kaplarının konulduğu ya da diğerlerinin işlevinin ne olduğu ile ilgili açık bir bilgi bulunmamaktadır. Eğer bu nişlerin birine urne kapları konulmuş olsa bile, diğerleri hediye ve kült amaçlı kullanılmış olmalıdır. Çünkü nişlerin içindeki çiçeklerin mezar odasının diğer bölümlerindekilere göre daha canlı ve büyük yapılması⁶³, nişin önemini göstermektedir. Ayrıca Roma'daki mezarlarda girişin karşısındaki küçük büyük nişlerin haricinde yan duvarda tapınak cephesi şeklinde düzenlenmiş nişler de vardır⁶⁴. Bu, bir mezarda birden fazla niş olmasına rağmen özellikle birisinin diğerlerinden farklı düzenlenebildiğini göstermektedir. Aynı uygulamanın, Anemurium mezarlarında görülmesi muhtemeldir.

Anemurium'da A II 11 no'lu ve A II 8 no'lu mezarlarda büyük nişler bulunmaktadır⁶⁵. A II 8 no'lu mezarda bulunan ekosedra biçimindeki büyük nişin içine lahit veya bir kaç ostotheke biçiminde gömünün yapılmış olabileceğini söylemek mümkündür⁶⁶. Benzer biçimde, büyük nişlerin içine ostotheke konulması Tusculum'daki mezar anıtlarında da görülmektedir⁶⁷.

Anemurium'daki A VI 4 no'lu mezarın kuzey duvarında girişin batısındaki niş dışı doğru çıkıntı yapmaktadır⁶⁸. Bu Dağlık Kilikia'nın genelinde karşılaşılmayan farklı uygulamalardan birisidir.

5.2 Kandil Nişleri

Mezar odası içindeki bazı nişler ise kandil için yapılmıştır. Y.E. Scarborough'un da belirttiği gibi Diokaisareia'da Şirinler'deki kaya mezarının içinde bulunan nişler kandil için yapılmıştır⁶⁹. Stratonikeia'da Akdağ Mevkisi'nde Str 96 AM 12 no'lu mezarda, mezar odasında girişin

62 Alföldi-Rosenbaum 1971, 14.

63 Alföldi-Rosenbaum 1971, 58.

64 Hesberg 1992, 228, Abb.145.

65 Alföldi-Rosenbaum 1971, 39-40.

66 Alföldi-Rosenbaum 1971, 39.

67 Hesberg 1992, 88, Abb.46.

68 Alföldi-Rosenbaum 1971, 60.

69 Scarborough 1991, 160.

üzerinde küçük bir niş içerisinde kandil in situ olarak bulunmuştur. Aynı şekilde Hierapolis'de Güney Nekropolü'nde D2 (Kat.no:2) no'lu mezarın mezar odasında girişin üzerinde küçük bir niş ve nişin üst kısmında yanan kandilin yaptığı is tespit edilmiştir⁷⁰. Bu nişler mezarlardaki tek kandil nişlerinin genellikle mezar odası girişi üzerine yerleştirildiğini ve mezar odasında gömü işlemi ve töreni tamamlandıktan sonra kandil yakılarak çıkılıp kapağın kapatıldığını göstermektedir.

5.3 Kült Nişleri

Olba'daki korinth yarım-sütunlu kaya mezarında⁷¹ ve Şırşır Kalesi ya da Mengen Ören Kalesi'ndeki kaya mezarlarında⁷² diğerlerinden farklı olarak düzenlenmiş nişler bulunmaktadır. Olba'daki kaya mezarında bulunan niş, Y.E Scarborough tarafından naiskos olarak değerlendirilmiştir⁷³. Şırşır Kalesi'ndeki kaya mezarında bulunan niş, düzenlemesi ve kitabesi ile mezar odasındaki diğer nişlerden farklı yapılmıştır. Nişin her iki kenarında plasterler üstte arşitrav ve üçgen alınlık bulunmaktadır (Fig.17). Köşelerde ise köşe ve tepe akroteri vardır. Arşitravda Grekçe ΤΥΡΑΝΝΟC ΙΝΔΕΟΥC ΕΠΟΙΗCΕΝ (Tyrannos Indeous yaptı) yazılıdır⁷⁴. Bu nişin, yakınında bulunan ve A. Davesne tarafından hediyelerin konulduğu yer olarak düşünülen nişlerden⁷⁵ farklı olması bunun da kült için yapılmış olabileceğini göstermektedir. Çünkü anıt mezarların mezar odasında da bazı nişler diğerlerinden daha gösterişli yapılmış ya da süslenmiştir. Bu farklılığın özel bir amacı olduğu açıktır.

Genelde urne ve ölü armağanları için kullanılan nişler, Patara'da 42 no'lu mezarda benzerlerinden farklı bir şekilde ölü kültü için kullanılmış ve nişin içine kafatasları sıralanmıştır⁷⁶. Hatta bazı kafataslarının düzgün durması için küçük taşlarla desteklediği de orijinal şekli ile tespit edilmiştir.

⁶⁹ Scarborough 1991, 160.

⁷⁰ Şimşek 1997, 73-74, Res.242.

⁷¹ Keil-Wilhelm 1931, 85, Taf.37, Abb.112-113; Er 1991, 111, Fig.3.

⁷² Davesne 1996, 165, Fig.26-27.

⁷³ Scarborough 1991, 155.

⁷⁴ Kitabenin Türkçe çevirisi için Öğr. Gör. Esengül Akıncı'ya teşekkür ederim.

⁷⁵ Davesne 1996, 165. Bu yazıt S. Durugönül tarafından ΤΥΡΑΝΝΟC ΙΝΟΕΟΥC Ε ΟΙΗCΕΝ şeklinde verilmiştir. Bkz. Durugönül 1999, 331.

⁷⁶ İşkan-Çevik 1999, 162-163, Res.9-12.

Araştırmacıların da belirttikleri gibi bu Anadolu'nun binlerce yıllık bir geleneği olan kafatası kültlerinin Lykia'da devam ettiğinin açık belgesidir⁷⁷. Bu aynı zamanda mezar nişlerinin, mezar odası zemininden farklı olarak kült amaçlı olarak değişik şekillerde kullanıldığını göstermektedir. Nişin böyle önemli bir işlev için kullanılmış olmasına rağmen, gayet sade bir şekilde yapılmış olması, özel amaçlara yönelik nişlerin de sade bir şekilde yapılabileceği ve her zaman farklı düzenlemeye gerek olmadığı sonucunu da ortaya koymaktadır.

Stratonikeia'da Akdağ Mevkisi'ndeki kaya mezarlarının bazılarında, mezar odası içinde yan duvarındaki nişlerin birisi diğerlerinden farklı ve sıra ile gösterişli bir şekilde yapılmıştır. Bu mezar daha önce açılmış olduğu için nişin içinde her hangi bir buluntuya rastlanmamıştır. Yalnız aynı nekropolde Str 96 AM 12 no'lu mezarın girişinin olduğu yönde, kline seviyesinden yukarıdaki bir niş içinde sırtında sadak taşıyan ve Myrina örneklerinde Apollon-Artemis ve Ephebos olarak nitelendirilen terrakotta figürün bulunmuştur⁷⁸. Bu da bu nekropoldeki bazı nişlerin kült amaçlı yapılmış olduğunu göstermektedir. Diğer nişlerden farklı olarak yapılmış bir düzenlemenin olmaması, kült nişi ile hediye nişi arasında şekilde bir ayırım olmadığını ortaya koymaktadır. Urartu kaya mezarlarında da farklı büyüklükte ve şekilde kült nişleri yaygın olarak görülmektedir⁷⁹.

Evlerde, içinde değişik heykel ve büstlerin bulunduğu, bazen tapınak cephesi şeklinde düzenlenmiş nişlerin varlığı bilinmektedir⁸⁰. Mezarlar ölen kişinin evi gibi düşünüldüğü için evde var olan bu önemli bölümün direk olarak mezar odasının içine de yerleştirilmiş olması doğaldır. Mezar odasında bulunan bazı nişler tapınak cephesi şeklinde düzenlenmiştir. Aynı zamanda, bunlar belirgin bir şekilde mezarlarda var olan diğer nişlerden ayrılmıştır. Bu ayırım da bazı nişlerin kült için yapılmış olabileceğini göstermektedir. Aynı şekilde düzenlenmiş olsa bile mezarlardaki bazı nişler kült nişleri olmalıdır.

⁷⁷ İşkan-Çevik 1999, 163.

⁷⁸ Aynı nekropolde Str 97 M 42 no'lu mezarda bulunan, Apollon-Artemis ve Ephebos olarak nitelendirilen terrakotta figürünler için bkz. Boysal-Kadioğlu 1999, 220, Res.7.

⁷⁹ Sangar mezarında, mezarın en önemli yerinde bulunan büyük ve derin nişin arkasındaki dikme-taş biçimindeki oyuntu bunun en açık belgeleridir. Bkz. Çevik 2000, 54.

⁸⁰ Deighton 1999, 18, Res.7. Bu mekanlar bazen evin dışında bahçede de görülmektedir (Deighton 1999, 18). Efes 6 ve 7 no'lu yamaç evlerinde de peristile bakan ve kült amaçlı kullanıldığı düşünülen nişler bulunmaktadır.

Sonuç

Nişler değişik yerlerde ve biçimlerde bulunabilen ve genelde tanrıya bir yönelimi ifade eden yerlerdir. Tamamı böyle olmadığı gibi, bunların sadece mezarlar ile ilgili bir düzenleme olduğu da söylenemez. Dağlık Kilikia Bölgesi'nde in situ buluntuların olmaması nedeniyle mezarlarda görülen nişlerin fonksiyonlarını kesin olarak söylemek zordur. Yalnız mezarlarda görülen farklı örnekler, nişlerin mezarın dışında ve mezar odasında farklı amaçlarla kullanılmış olabileceğini göstermektedir. Bazı kentlerde farklı tiplerde nişsiz mezarların bulunduğu bilmektedir⁸¹.

Yaygın olmamakla birlikte bazı mezarlarda görülen ve girişlerinin dikdörtgen bir çerçeve içine yerleştirilmesi de, özde mezarın bir nişin arkasındaki derinliklerde durduğu anlamında yapılmış olmalıdır.

Günümüzde olduğu gibi antik dönemde de mezar ziyaretleri önemli bir işlevdi. Bu ziyaretlerde de mezarların yakınında bazı seremoniler yapılmıyordu⁸². Mezarların dış kısmında ve ön odalarında bulunan nişler, belli dönemlerde yapılan mezar ziyaretlerinde farklı amaçlar için kullanılmış olmalıdır.

Nişler fonksiyonel veya sembolik bir amaç için yapılmış olabilir. Her iki tipte bazı nişler mezarlara sonradan, mezarın tekrar kullanımında da ilave edilebilmektedir. Mezar nişleri; kült amaçlı, ölü hediyesi ve adakları, ölen kişinin büstü, mezar odasını aydınlatmak için kandil ve kremasyon kapları için kullanılmış olmalıdır.

Mezar nişleri Urartu'dan tüm Anadolu geneline kaya mezarları ile birlikte yayılmıştır. Kaya mezarları ile benzerlikler ve etkileşimlerin olduğu anıt mezarlarda da gelenek devam etmiştir. Dağlık Kilikia Bölgesi'nde görülen örnekler, köklü Anadolu geleneğinin bir devamı olarak Hellenistik ve Roma Dönemi'ne ait benzer uygulamalardır. Şekilde ve ölçüde bazı değişiklikler olsa bile özde ifade ettiği mana ve işlev fazla değişmemiştir. Mezarlar, mezar sahibinin evi gibi düşünülmüş ve ona göre düzenlenmiştir. Buna

⁸¹ Kelenderis'de farklı tiplerde pek çok mezar bulunmaktadır. Mezar tiplerindeki zenginliğe rağmen L. Zoroğlu bunlarda nişin görülmediğini belirtmektedir (Zoroğlu 2000, 126).

⁸² Cenaze merasiminden sonra birinci, üçüncü ve on üçüncü günlerde, daha sonra da yıllık olarak mezar ziyaretleri yapılmıyordu. Bu konuda bkz. Kurtz-Bordman 1971, 143 vd.

bağlı olarak mezarın içinde mezar sahibinin sosyal hayatı ve dini inançları ile ilgili belirli mekanlar yerleştirilmiştir. Bu mekanlardan biriside nişlerdir. Kullanım açısından gösterişli veya sade olması fazla önemli değildir. Önemli olan ona verilen işlevdir. Elde edilen verilere göre, bölgede ölü kültürünün çok önemli olduğu anlaşılmaktadır.

Bibliyografya ve Kısaltmalar

- Alföldi-Rosenbaum 1971 Alföldi-Rosenbaum, E., Anamur Nekropolü, The Nekropolis of Anemurium, Ankara, 1971.
- Alföldi-Rosenbaum 1980 Alföldi-Rosenbaum, E., The Nekropolis of Adrassus (Balabolu) in Rough Cilicia (Isauria), Wien, 1980.
- Bahar 1999 Bahar, H., Demir Çağında Konya ve Çevresi, Konya, 1999.
- Baldıran – Söğüt 2002 Baldıran, A. – Söğüt, B., “Kybele Monument in Lykaonia Region Beyşehir and Seydişehir Counties”, 2nd International Symposium on Pisidian Antioch, July, 02-04 2000 (Baskıda).
- Barbet – Vibert – Guigue 1994 Barbet, A. – Vibert – Guigue, C., Les Peintures des Nékropoles Romaines D’Abila et du Nord de la Jordanie, Beyrouth, 1994.
- Bent 1890 Bent, Th., “Cilician Symbols”, Classical Review 4, 1890, 321-322.
- Boysal – Kadioğlu 1999 Boysal, Y. – Kadioğlu, M., “1997 Yılı Stratonikeia Nekropol Çalışmaları”, XX. Kazı Sonuçları Toplantısı-II, 1999, 215-228.
- Çevik 2000 Çevik, N., Urartu Kaya Mezarları ve Ölü Gömme Gelenekleri, Ankara, 2000.
- Davesne 1996 Davesne, A., “Une Prospection de l’rfaea en Cilicie Trachee en 1988”, Anatolia Antiqua 4, 1996, 147-179.
- Deighton 1999 Deighton, H.J., Eski Roma Yaşantısında Bir Gün, (Çev.: H.K. Ersoy), İstanbul, 1999.
- Diler 2000 Diler, N.K., “Kilikia Çatıören’de Bir Gömüt Sunağı”, Türk Arkeoloji ve Etnografya Dergisi 1, 2000, 23-25.

- Diler 2001 Diler, N.K., "Silifke Müzesi'ndeki Büst Bezemeli Yuvarlak Sunaklar", *Türk Arkeoloji ve Etnografya Dergisi* 2, 2002, 67-72.
- Durugönül 1999 Durugönül, S., "1997 Yılı İçel İli (Antik Dağlık Kilikya) YüzeY Araştırması", XVI. Araştırma Sonuçları Toplantısı-I, 1999, 329-337.
- Durukan 1998 Durukan, M., "Olba Territoriumu'nun Hellenistik Dönem Ölü Kültü Üzerine Gözlemler", *Olba I*, 1998, 153-160.
- Durukan 1999 Durukan, M., "Hişarkale Garnizonu ve Bu Merkezde Polygonal Teknikte İnşa Edilmiş Olan Mezarlar", *Olba II*, 1999, 79-91.
- Equini 1972 Equini, E.S., *La Necropoli di Hierapolis di Frigia, Monumenti Antichi I.2*, 1972.
- Er 1991 Er, Y., "Diversità e Interazione Culturale in Cilicia Tracheia. I Monumenti Funerari", *Quaderni Storici* 76, 1991, 105-140.
- Fedak 1990 Fedak, J., *Monumental Tombs of the Hellenistic Age*, Toronto, 1990.
- Griesheimer 1997 Griesheimer, M., "Cimetières et Tombeaux des Villages de la Syrie du Nord", *Syria* 74, 1997, 165-211.
- Haller 1954 Haller, A., *Die Gräber und Gräfte von Assur*, Berlin, 1954.
- Hesberg 1992 Hesberg, H.v., *Römische Grabbauten*, Darmstadt, 1992.
- İşkan – Çevik 1999 İşkan, H. – Çevik, N., "III. Nekropol Kazıları", XX. Kazı Sonuçları Toplantısı-II, 1999, 162-166.
- Keil – Wilhelm 1931 Keil, J. – Wilhelm, A., *Denkmäler aus dem Rauhen Kilikien*, MAMA III, Manchester, 1931.
- Kleiner 1987 Kleiner, D.E.E., *Roman Imperial Funerary Altars with Portraits*, Roma, 1987.
- Kurtz – Boardman 1971 Kurtz, D.C. – Boardman, J., *Greek Burial Customs*, New York, 1971.
- Machatschek 1967 Machatschek, A., *Die Nekropolen und Grabmaeler im Gebiet von Elaiussa Sebaste und Korykos im Rauhen Kilikien*, Wien, 1967.
- Norman – Haeckl 1993 Norman, N.J. – Haeckl, A.E., "Yasmina Necropolis at Carthage 1992", *Journal of Roman Archaeology* 6, 1993, 238-250.
- Pfuhl – Möbius 1979 Pfuhl, E. – Möbius, H., *Die Ostgriechischen Grabreliefs II*, Mainz am Rhein, 1979.
- Ronchetta 1987 Ronchetta, D.D., "Eski Mezarlıklar", *Hierapolis di Frigia 1957-1987*, Fabbri, 1987.
- Rosenbaum – Huber – Onurkan 1967 Rosenbaum, E. – Huber, G. – Onurkan, S., *A Survey of Coastal Cities in Western Cilicia*, Ankara, 1967.

- Sayar 1998 Sayar, M.H., "Kilikya'da Epigrafi ve Tarihi-Coğrafya Araştırmaları 1996", XV. Araştırma Sonuçları Toplantısı-I, 1998, 331-360.
- Scarborough 1991 Scarborough, Y.E., *The Funerary Monuments of Cilicia Tracheia*, Cornell Üniversitesi, 1991 (Yayınlanmamış Doktora Tezi)
- Scarborough 1998 Scarborough, Y.E., "Dağlık Kilikia Lamotis Mezarları", *Olba I*, 1998, 77 vd.
- Schneider 1972 Schneider, E., "La Necropoli di Hierapolis di Frigia, Accademia Nazionale dei Lincei Monumenti Antichi, Serie Miscellanea -Volume I-2, Roma, 1972.
- Schober 1933 Schober, A., *Der Fries des Hekateions von Lagina*, Baden, 1933.
- Söğüt 2003 Söğüt, B., *Dağlık Kilikia Bölgesindeki Çokgen Taş Duvarlı Mezarlar*, 2003, (Baskıda).
- Swoboda – Keil – Knoll 1935 Swoboda, H. – Keil, J. – Knoll, F., *Denkmäler aus Lykaonien Pamphylien und Isaurien*, Wien, 1935.
- Şimşek 1997 Şimşek, C., *Hierapolis Güney Nekropolü*, Konya, 1997 (Yayınlanmamış Doktora Tezi).
- Şimşek 2002 Şimşek, C., "Regional Cultures in the Lycos Valley and Its Neighbourhood", 2.nd International Symposium on Pisidian Antioch, July, 02-04 2000, (baskıda).
- Yıldız – Şimşek 2000 Yıldız, H. – Şimşek, C., "Laodikeia Ana Küme Girlandlı Lahidleri (A ve B)", *Archeologia e Storia* 6, 2000, 99-165.
- Zoroğlu 1994 Zoroğlu, L., *Kelenderis I Kaynaklar, Kalıntılar, Buluntular*, Ankara, 1994.
- Zoroğlu 2000 Zoroğlu, L., "Kelenderis Nekropolü", *Olba III*, 2000, 115-133.

Fig 1 Kanytelleis,
kaya mezarı
girişi ve niş.

Fig 2 Kanytelleis,
mezar nişi
detayı.

Fig 3 Korykos, kaya mezarı, yarım kalmış niş ve girişin her iki kenarındaki basamaklar.

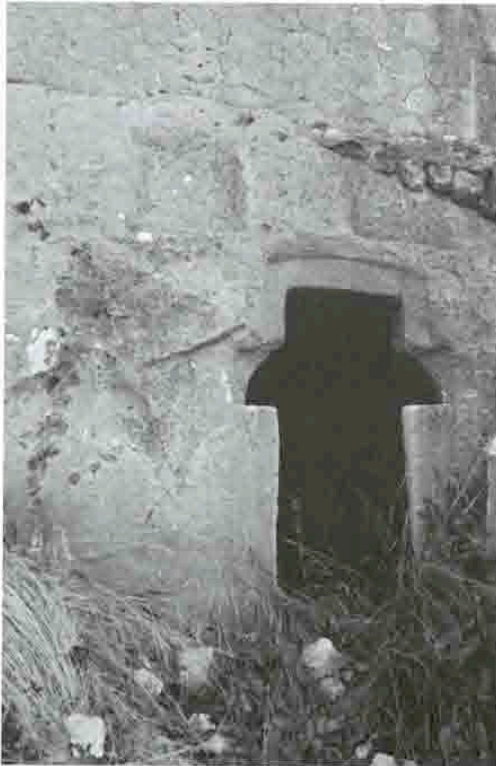

Fig 4 Elaiussa Sebasta, kaya mezarı ve nişler.

Fig 5 Hadim, Yelbeyi kaya mezarı cephesi.

Fig 6 Korykos, kaya mezarı ve cephesindeki nişler.

Fig 7 Korykos, kaya mezarı cephesindeki altar ve niş.

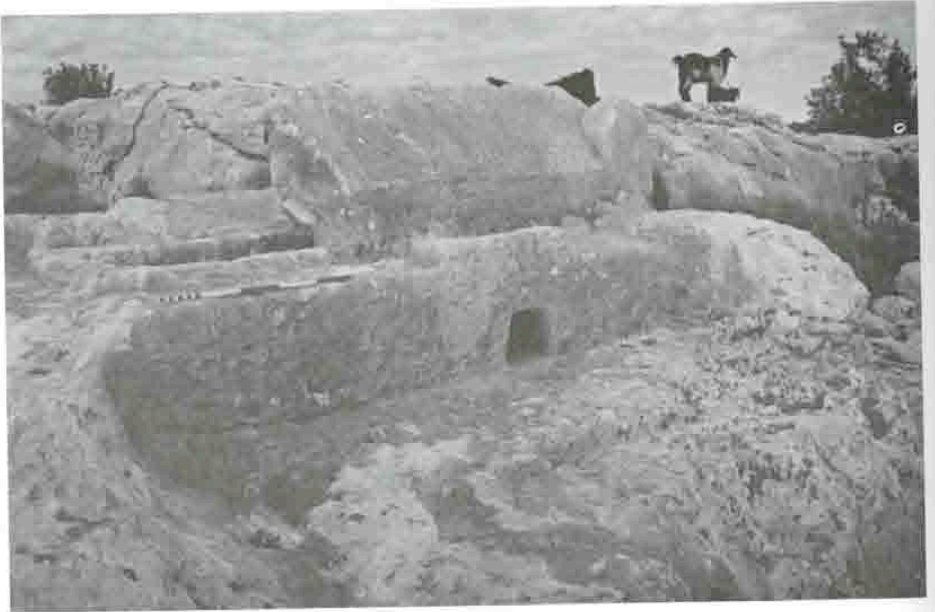

Fig 8 Gabaçam, oyu tekne mezar ve önündeki nişli alan.

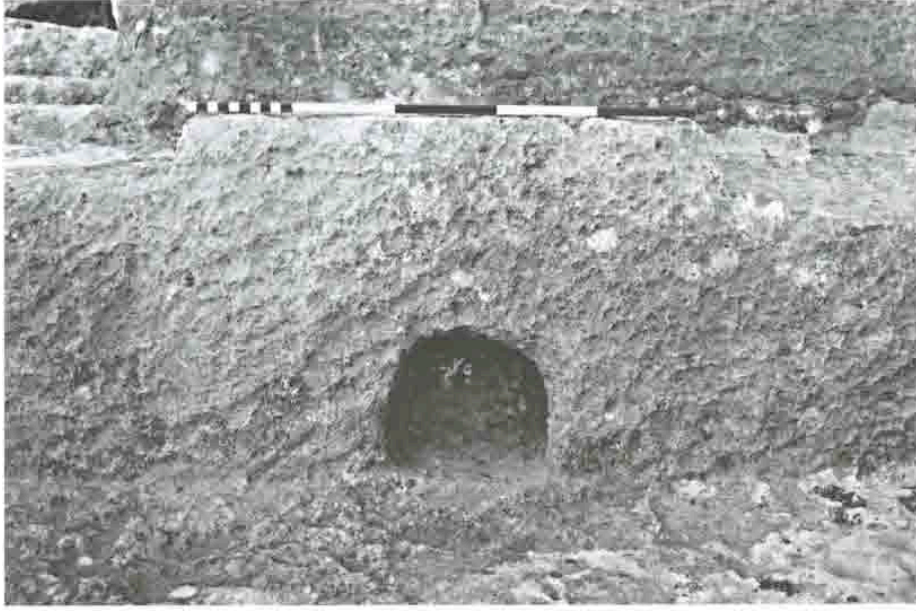

Fig 9 Gabaçam, oygu tekne mezarın niş detayı.

Fig 10 Gabaçam, oygu tekne mezar kapağındaki niş.

Fig 11 Hisarkale, mezarın önünde, tören alanında bulunan niş.

Fig 12 Ura, lahit mezar ve yanında bulunan niş.

Fig 13 Gömeç Kale,
mezar altarı ve
üzerindeki niş.

Fig 14 Hierapolis kuzey
nekropolünde, tümülüs
mezardaki sunu çanaklı niş.

LEVHA 48

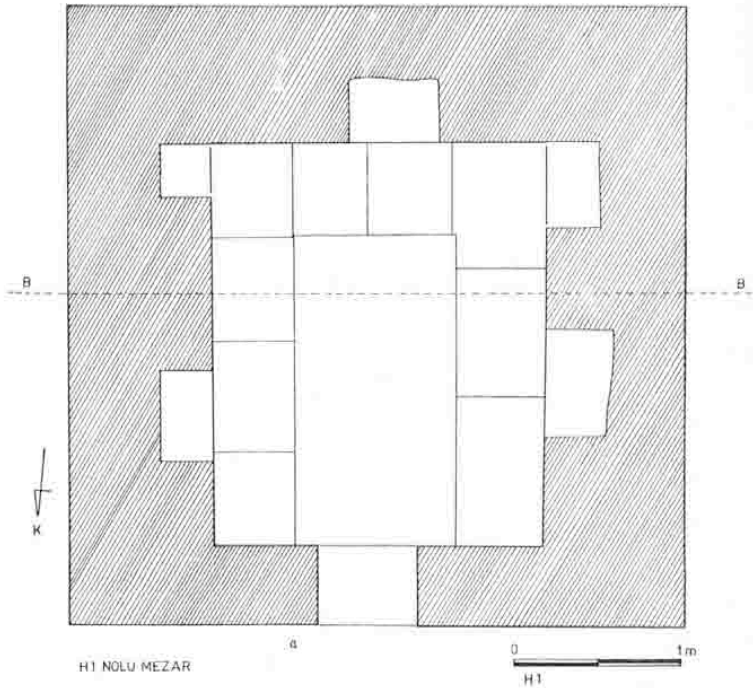
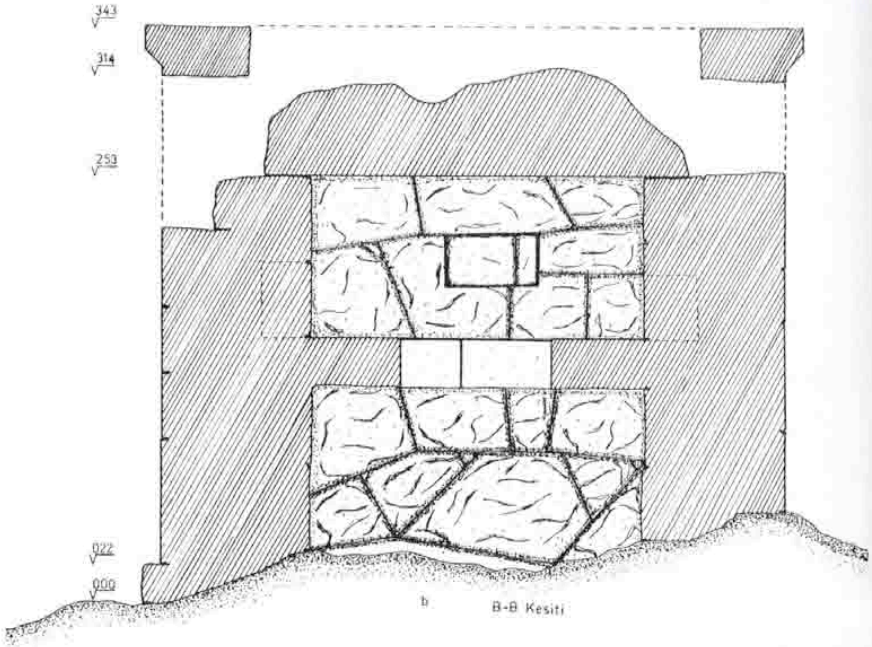

Fig 15 Hisarkale, çokgen taş duvarlı mezarın; a-planı, b-kesiti.

Fig 16 Hisarkale, çokgen taş duvarlı mezarın nişleri.

Fig 17 Şırşır Kale, kaya mezarı içinde bulunan niş.